

**ИСТОРИЈА СРПСКОГА
КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА
XII ЧАС**

ТУРСКИ ПЕРИОД

Оквири

1453. пад Цариграда под Турке

1459. пад Смедерева

1463. пад Босне

1481. пад Херцеговине

1499. пад Зете

= за нас се средњи век окончава падом Цариграда и самосталне Српске деспотовине, с продуженим трајањем до краја XV в. (до пада Зете Црнојевића); тада почиње турски („послесредњовековни“) период

Сремски Бранковићи

После пада самосталне деспотовине Срем добија на значају, где су Срби, уз сагласност угарског краља, интензивније присутни још од времена деспота Стефана и деспота Ђурђа

Ђурђев син, слепи Стефан, пре пада Смедерева нашао се у изгнанству 1459. г. (власт је припала босанском краљевићу Стефану Томашевићу – будућем последњем краљу Босне – који је предао Смедерево без борбе); у Албанији се Стефан оженио Анђелином, с којом је провео остатак живота у беди у Фурланији (умро 1476). Анђелина се на позив краља Матије Корвина са синовима Ђорђем и Јованом и мужевљевим моштима населила у Срему. Након смрти Вука Гргуревића Бранковића (Ђурђевог унука преко слепог Гргура) – „Змај Огњеног Вука“ (1485), Ђорђе је постао сремским деспотом (1486); држао је градове Купиново и Сланкамен. После 1496. Ђорђе се замонашио и постао монах Максим, а касније и београдски митрополит (умро 1516). Јован је наставио да влада као деспот, али после његове смрти (1502), пошто није имао мушких потомака, Бранковићи престају да владају. Максим и Анђелина су на Фрушкој гори подигли манастир Крушедол, задуго главно српско духовно средиште у овим крајевима.

Ствара се култ Сремских Бранковића, одражен у оригиналним култним списима на српскословенском језику.

1526. у бици на Мохачу уништена је Угарска.

1537. у сукобу с војском Мехмед-паше Соколовића гине последњи српски деспот, **Павле Бакић**, родом с Венчаца у Шумадији.

1453–1463. последњи српски патријарх Арсеније II, иза којег наступа **прекид од скоро једног столећа у Српској цркви!**

1557–1766. ПЕЋКА ПАТРИЈАРШИЈА (ОБНОВА, ТРАЈАЊЕ)

Напомена: у новијој историографији мање се говори о обнови, више о претрајавању, а потом и снажењу Пећке патријаршије 1557. године.

Везир (касније велики везир) **Мехмед-паша Соколовић** (рођен као Бајица, 1506 – убијен 1579) издејствовао код султана **Сулејмана I** обнову патријаршије; иначе, у младости је био чтец у манастиру **Милешеви**

патријарх постаје **Макарије Соколовић**, пашин блиски рођак (и следећих неколико патријарха су из породице Соколовића);

---огроман је простор патријаршије: северна Вардарска Македонија, југозападна Бугарска, Србија, Црна Гора, Босна, Војводина, српска места по Хрватској, Далмацији и Угарској

---учвршћивање српскословенског, осим у свим српским земаљама у ужем смислу речи, још у Македонији и Бугарској – дакле, међу свим Јужним Словенима источнога обреда!

Срби су постали етноконфесионална заједница у Турској јер оно главно што их је одвајало од Турака јесу етничка и верска посебност, а затим, једина установа на коју су могли да се ослоне, била је **црква с властитим богослужбеним језиком**

Црква је обновила традиције средњовековне државе, дајући им нови живот и снагу; црква је обновила и учврстила српски идентитет.

Повољни услови кратко трају:

Након устанка банатских Срба који су под вођством вршачког епископа Теодора развили заставе с ликом св. Саве,

1594. Синан-паша је спалио мошти св. Саве у Београду (остала је само лева рука несагоревша)

1594. епископ Теодор жив одран

1614. патријарх Јован (1592–1614) обешен или задављен у Цариграду

Слично,

1659. патријарх Гаврило I обешен

Но, како-тако, у Пећкој патријаршији је живео српскословенски језик, на богослужењима и у целокупној писмености!

1683–1699. аустријско-турски рат

Аустријска војска је продрла до Скопља, Штипа, Пећи и Призрена; Срби су јој се придружили подижући устанак, а пошто је Француска напала Аустрију, аустријска војска се повукла, остављајући за собом српски народ на цедиљу; дошло је до масовног бекства Срба:

1690. Велика сеоба под Арсенијем III Чарнојевићем; у Београду је одржан црквено-народни сабор с којег је затражено од цара Леополда I да се дозволи, уз гаранције верских слобода, пресељење у Хабзбуршку монархију; Срби су добили „**Привилегије Илирском народу**“ и селе се → у Будим, Сент Андреју, Ђур, Острогон, Коморан (десетине хиљада породица се сели, а носе се и мошти св. кнеза Лазара и других светих)

1691. у Пећи постављен нови патријарх, Калиник I

1702. због верских прогона из Аустрије се у Турску враћа око хиљаду српских породица

Срби су у Подунављу привржени култовима својих светих – у манастиру Раковцу

1714. Састављен је Србљак – нарочити зборник у којем су сабране похвалне песме светим Србима (оваквих минејских зборника има већ у XV в.). На основу овог рукописа је **1761. штампан Србљак у Римнику**. Књига је била толико популарна, да је прештампана у Венецији 1765.

1718. Пожаревачким миром Аустрија је добила северну Србију, са средиштем у Београду

(формира се Краљевина Србија унутар Хабзбуршке монархије)

1718–1739. аустријска власт на северу Србије; притисци на православне /Србе/

1737–1739. аустријско-турски рат

1739. Друга сеоба Срба под патријархом Арсенијем IV Јовановићем Шакабентом, због нове сарадње с аустријском војском

1739. Београдским миром Аустрија је изгубила северну Србију, која је поново потпала под Турску

1751. након укидања Потиске и Поморишке војне границе **Срби се** под вођством пуковника Јована Хорвата и Јована Шевића, и поред противљења карловачког митрополита Павла Ненадовића, **масовно селе у Русију (1751. и 1752)**, где оснивају две скупине насеља: **Нову Србију и Славеносрбију**, које ће опстати до 1764, када ће бити претворене у обичне руске губерније, а Срби ће се већ у првој генерацији утопити у Русе

ЛИЧНОСТИ ВАЖНЕ ЗА ИСТОРИЈУ ПОЗНЕ СРПСКОСЛОВЕНСКЕ ПИСМЕНОСТИ И КУЛТУРЕ

Владислав Граматик (рођен у Новом Брду, око 1430)

-радио у манастирима Младо Нагоричино код Куманова и Матејич у подножју Скопске Црне горе (нешто западније)

-преписао више обимних зборника

1469. преписује врло разноврстан Загребачки зборник од 1500 стр. за Димитрија Кантакузина, што је једна од најобимнијих сачуваних српских средњовековних књига

-оригинално дело Пренос моштију св. Јована Рилског из Трнова у Рилу 1469; пренос је обављен на основу фермана који је издејствовала султанија Мара Бранковић

Димитрије Кантакузин (рођен у Новом Брду, око 1435; класично образован)

---преводио Пиндара и Есхила, али и велики број молитава с грчкога

---утврђено да су Срби у првој половини XV века познавали и читали античке писце!

Патријарх Пајсије Јањевац (рођен у Јањеву, средином XV в. – умро скоро након столећа, 1647) /потписивао се као „Пајсеј“/

-обилазио **широки простор своје патријаршије** и у више прилика показао **љубав и старање према рукописним књигама**; путовао у Цариград и Јерусалим

-написао **Службу св. Симона и Житије св. Симона**; **Службу св. цару Урошу и Житије св. цара Уроша на српскословенском.**

РАЧА УКРАЈ ДРИНЕ И РАЧАНИ

Црква манастира Раче посвећена је Вазнесењу Христовом

Манастир Рачу (околина Бајине Баште), по предању је основао краљ Драгутин

-**први помени манастира тек у XVI в.**

-у **XVII в. постаје значајан преписивачки центар**

-књиге се преписују и украшавају у самом манастиру и у манастирском скиту, при цркви Св. Ђорђа у Бањи

-**Рачани делују приближно од половине XVII до првих деценија XVIII в.**

-**Рачани су после паљења манастира 1688 (?) избегли у Великој сеоби 1690. у Сент Андреју, да би се, коју годину касније, по патријарховом допуштењу, 1697. пребацили у манастир Беочин, обновили га и изградивши за себе (подигли су цркву брвнару посвећену св. Ђорђу, као што је и стари скит у Бањи носио посвету);**

-манастир Рача ће бити обновљен тек столеће касније, трудом архимандрита хаџи Милентија 1795–1796, да би опет био спаљен 1813, и обновљен трудом хаџи Милентија десетак година касније

-**Рачани су потпуно окренути старим српским средњовековним традицијама**

-у самој Рачи, пре Велике сеобе, познати: **Киријак (Ћиријак) Рачанин, Христофор Рачанин, Висарион Рачанин;**

у **Угарској, после сеобе: Кипријан (Ћипријан) Рачанин, Јеротеј Рачанин, даскал Максим, Григорије Рачанин, па и Гаврил Стефановић Венцловић**

-**Жанр „путашаствија – проскинитарiona“** (опис путовања): **Арсеније Чарнојевић** (путовао 1682. у Јерусалим); **Јеротеј Рачанин** („Путашаствије к граду Јерусалиму“), **Григорије Рачанин** (путопис

о путовању сплавом низ Дунав од Осијека до Крајове у Румунији)

Киријак (Ћиријак) Рачанин

-1633. први пут се сусреће у манастиру Милешеви као писар Захарије

-1642. преписао је у Рачи *Псалтир с њоследовањем* у којем се потписао као Киријак Рачанин

Христофор Рачанин

-префињени преписивач и илуминатор црквених књига; пратио патријарха Арсенија Чарнојевића на путу до Христовог гроба

Кипријан (Ћипријан) Рачанин

-преписивач старих књига, компилатор, у мањој мери и оригинални стваралац, веома много радио у Сент Андреји (највише преписаних књига одатле је његових), „општи духовник будимског предела“ – при цркви Св. Луке основао књижевну школу

-Стихира св. кнезу Лазару, ушла у Србљак

-Стихологију је писао „ва глбоцеј старости“ 1706 (или 1709)

Јеротеј Рачанин

-веома много преписивао, читаву малу библиотеку

-у првим годинама после сеобе живео је у Фудвару

-1704. путовао у Свету земљу, а путопис саставио 1727. у манастиру Ремети на основу дневника путовања: „Путашаствије к граду Јерусалиму“ (њих седморо је кренуло из Београда и за годину дана су се вратили у Београд – ишли су до Солуна, па морем до Египта, Синаја и Јерусалима, па преко Родоса и Цариграда до Београда)

Гаврил Стефановић Венцловић (рођен око 1680; дошао је у Сент Андреју у Великој сеоби 1690. – умро око 1749): *јеромонах Гаврил, познати беседник, проповедао међу српским шајкашима на средњем Дунаву*

-припада Рачанима (као школи), мада сам није из Раче

-образовање стекао у цркви Св. Луке у Сент Андреји код Кипријана Рачанина, па је

наставио свој рад као свештеник у Ђуру и Коморану

-може се пратити 1711–1746.

-преписао и украсио око 20 обимних зборника, што чини око 20 хиљада страна рукописног текста

-преписивач, писац и редактор

-пише на 2 језика:

– српскословенским (књижевним) – књиге упућене православним верницима

нпр. Служабна књига (1711–1716), „Разглаголник“ (1739), „Пресађеница“ (1735) итд.

– српским (народним) – књиге непосредно упућене народу (по његовим речима „прост дијалекат“, „прост језик“ и сл.); обично су настајале у његовом зрелом добу

нпр. Поученија и слова различита (1732), Мач духовни Лазара Барановича (1736), Житија, слова и поуке (око 1740), Слова изабрана (1743) итд.

1717. „Буквар словенских писмен“

Народни и књижевни језик Венцловићевих списа разликује се фонетиком, морфологијом и синтаксом, па и графички – **текстови на народном језику полууставом и брзописом, а текстови на књижевном језику уставом**

Милорад Павић је мистификовао Венцловићев рад и место у нашој култури и књижевности уопште: Венцловић је превасходно преписивач, преводилац и прерађивач (добро је познавао руски и пољски језик; прерађивао је старија књижевна дела из византијске књижевности у словенској рецепцији), а мање је оригинални стваралац; такође, он је **последњи представник велике српскословенске књижевне епохе, а не барокни писац, иако ради у време зрелога барока**

/обимна студија о Венцловићевом језику: Владан С. Јовановић, Српски дијалектолошки зборник II (Београд, 1911): 105–306/

Гроф Ђорђе Бранковић (рођен у Јенопољу код Арада /Ердељ – Трансилванија/ у породици херцеговачких досељеника, 1645. – умро у Хебу, у западној Чешкој, 1711; после неколико деценија тело му је пребачено у Крушедол)

-млађи брат арадскога митрополита Саве II

-у младости научио више језика (латински, грчки, руски, румунски, италијански, мађарски, немачки, турски)

-доста је путовао дипломатским послом у служби других: Турска, Цариград, Русија, Влашка, итд.

-добрио од Аустрије титулу угарског барона, а од патријарха Арсенија III Чарнојевића сведочанство да је потомак сремских деспота Бранковића (а заправо је био самозванац, вероватно на подстицај старијег брата Саве II)

-политички врло ангажован, настојао да издејствује аустријску помоћ Србима у борби против Турака, али је због државничких тежњи (да буде „деспот Илирика“, тј. обновљене Српске деспотовине) постао сумњив, па је затворен у Бечу 1689, и потом је пребачен у Хеб 1703, да би, након 20 година, умро у заточеништву (претежно је био у некој врсти кућног притвора)

[И пре њега је било покушаја обнове Српске деспотовине, нпр. Божидар Вуковић (умро око 1539), у историји наше културе углавном познат као штампар српскословенских књига у Венецији, рођен у Подгорици, имао је претензије да обнови Србију и постане српски деспот.]

-Гроф Ђорђе Бранковић је саставио најпре малено дело на румунском језику у Букурешту: *Хроника Словена Илирика, Горње Мезије и Доње Мезије* на 44 стр.

-у заточеништву је саставио *Славеносрпске хронике* у 5 књига, на приближно 2700 стр. (данас у Библиотеци Српске патријаршије, без неколико листова)

-дело по карактеру чини прелаз од средњовековног схватања историје ка нововековном

-у састављању се служио врло великим бројем домаћих и страних извора

-прво историографско дело код Срба с научним апаратом (списак извора и литература)

I књ.: светска историја, уз најстарију историју Словена и Срба; II књ.: српска митологија, народни обичаји, порекло Немањића; III књ.: историја Немањића; IV књ.: кнез Лазар и српски деспоти, влашка и угарска историја; V књ. сопствена породична историја

-није добро владао српскословенским језиком, будући под утицајем других језика које је познавао, а Ирена Грицкат је чак дошла до претераног закључка, да је његов сложени језик

одраз „параноидног стања“ душевно оболелог човека

Литература:

Никола Радојчић, О Хроникама грофа Ђорђа Бранковића, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* књ. VI (Београд, 1926).

Ирена Грицкат, Белешке о језику Ђорђа Бранковића, *Зборник Мајице српске за књижевност и језик* XIII/1 (Нови Сад, 1970), 85–101.

РАЧАНИ, ГАВРИЛ СТЕФАНОВИЋ ВЕНЦЛОВИЋ И ГРОФ ГОРЂЕ БРАНКОВИЋ НИСУ ПИСЦИ ПРЕЛАЗНОГ ДОБА НЕГО ПОСЛЕДЊИ ПРЕДСТАВНИЦИ СТАРЕ ПИСМЕНОСТИ; они су у целости окренути средњем веку; напоредо с њима и доста независно од њих почиње свој ток нова српска књижевност, и то пре свега кроз нове штампане књиге из XVIII в. (Трифуновић 2009: 64, 72–73)

Последњи споменици српскословенског језика:

--- преписивани у XVIII в.; по изузетку до краја овога столећа (нпр. један Псалтир са стихирама српским светитима који се чувао у старој Народној библиотеци).